

esittelee uusina lähestymistapoina "vertailevan teologian" (comparative theology) ja "postmodernin postliberalismin" (postmodern postliberalism).

D'Costa hyökkää tuttuun tapaan terävästi pluralismia vastaan ja asettuu avoimin kortin kannattamaan mallia, jota hän itse kutsuu "universaalien pääsyn eksklusivismiksi" (*universal-access exclusivism*). Hänen kantaansa voisi ytimekkäämmin luonnehtia heikoksi inklusivismiksi, minkä hän itsekin myöntää. Perusajatuksena on pitää kiinni yhtäältä muiden uskontojen arvosta mutta toisaalta ankkuroida pelastus tukevasti kolmiyhteisen Jumalan toimintaan, jossa kirkolla on luovuttamaton rooli.

D'Costa asettuu uusimmassa teoksessaan puolustamaan käsitystä, jonka mukaan ei-kristittyjen pelastus tapahtuu *post mortem*. Viimeiset luvut keskittyvät siksi ristinkuoleman ja ylösnousemuksen välisten tapahtumien dogmaattiselle analyysille. Myös kirjan kantta somistaa myöhäiskeskiaikainen maalaus, jossa Kristus ojentaa käteensä auttaen vanhan liiton pyhiä astumaan pelastukseen limbuksen hämäryydestä. D'Costa viittaa katoliseen traditioon, jonka mukaan ennen Kristusta eläneiden vanhurskaiden kohtalona oli "isien limbus". Ratkaisu uskonto-teologiseen ongelmaan löytyy hänen mukaansa siitä, että otetaan huomioon toisaalta se "objektiivinen tosiasia, että vanhurskaiden limbus on nyt tyhjä, sekä toisaalta se subjektiivinen seikka, että monet yhä eksistivät subjektiivisesti samassa tilassa kuin ne, jotka menivät vanhurskaiden limboon". Tätä kautta avautuu reitti hurskaille ei-kristityille pelastukseen.

Aiemmista teologioista D'Costan rakenne ma poikkeaa sikäli, että siinä ei edellytetä kuolemanjälkeistä kääntymistä vaan kyse on ennemmin kuoleman jälkeen tapahtuvasta kypsymisestä ja täyttymyksestä. Koska kyse on vain yhdestä etapista matkalla autuaalliseen visioon,

D'Costa linkittää limbuksen kiirastukseen: limbuksen kautta pelastuneet mutta puhdistumista vielä tarvitsevat ei-kristityt etenevät kiirastulena kautta pyhien yhteyteen. Kiirastuli-käsityksessään D'Costa seuraa paavi Benedictus XVI:n ensyklikassaan *Spe salvi* (2007) esittämää merkittävää uutta linjausta, jonka mukaan kiirastulena liekit on ymmärrettävä kristologisesti: Kristus itse on se tuli, joka puhdistaa ja pelastaa.

Protestanttisen lukijan silmissä D'Costan eskatologisuus-kontologiset pohdinnat alleviivaavat kirkkokuntien välisiä dogmaattisia eroavaisuuksia. Ne ovat yhä olemassa, vaikka elämmekin aikaa, jossa tunnustuskuntarajat ovat menettäneet perinteisen merkityksensä akateemisessa teologiassa. Toisaalta D'Costa antaa hyvän esimerkin ammentaan kirjassaan spesifisti katolisista opeista, sillä hän on tuotannossaan alleviivannut kaiken ajattelun traditiosidonnaisuutta. On virkistävää huomata, että luterilaisesta näkökulmasta kenties "keskiaikaisilta" vaikuttavat traditiot voivat tuoda oman lisänsä teologiseen debattiin ja osoittautua käyttökelpoisiksi ajan-kohtaisten kysymysten äärellä.

Kuten lyhytkin esittely osoittaa, *Christianity and World Religions* katkaa monta eri aihepiiriä eskatologiasta ajankohtaisiin debatteihin uskonnon yhteiskunnallisesta roolista. Palaset kyllä lokahtelevat toisiinsa, mutta lukija jää aprikoimaan, onko fokuksien monilukisuus vahvuus vai heikkous. Luovaa ja haastavaa D'Costan teologia ainakin on, vaikka monet hänen johtopäätöksistään jäisivätkin askarruttamaan.

JYRI KOMULAINEN
DOS., HELSINKI

KIRSI STJERNA Women and the Reformation. Oxford: Wiley- Blackwell Publishing 2009, 269 s.

Kirsi Stjerna työskentelee reformaation ajan kirkkohistorian professorina sekä johtaa Luther-tutkimuksen instituuttia (Lutheran Theological Seminary at Gettysburg) Pennsylvaniassa. Stjerna on kansainvälisen uransa aikana kirjoittanut, toimittanut sekä käänttänyt useita teoksia. Hänen erityisalaansa kuuluvat reformaation lisäksi muun muassa antiikin ja keskiajan kirkkohistoria, kristillinen mystiikka ja spiritualiteetti sekä naiset kirkkohistoriassa. Vuonna 2009 julkaistu *Women and the Reformation* on järjestyksessään neljäs Stjernalta ilmestynyt teos. Asiasällöltään tämä reformaation aikaa sukupuolen näkökulmasta tarkasteleva kirja on Stjernalle uusi aluevaltaus. Muun muassa tästä syystä teos on hyvä osoitus Stjernan teologisesti asiantuntemuksesta sekä kyvystä tuoda laaja aineisto helpokseen käsikirjamuotoon.

Kirja on jaettu kahteen osaan, joista ensimmäisessä tarkastellaan yleisesti naisten elämäntilaa ja heidän mahdollisuuksiaan tehdä valintoja keskiajalla. Toisessa osassa keskitytään kuvaamaan yksittäisiä reformaatioajalla eläneitä ja omaan aikaansa sekä myöhempään historiaan vaikuttaneita naisia. Näitä ovat Katharina von Bora, Argula von Grumbach, Elisabeth von Braunschweig, Katharina Schütz Zell, Marie Dentière, Marguerite de Navarre, Jeanne d'Albert, Renée de France sekä Olimpia Fulvia Morata. Ensimmäinen osa toimii siten taustana teoksen toiselle, biografiselle osalle. Teoksen lopussa on yhteenvetoluku, joka sisältää pohdintaa ja johtopäätöksiä aiemmin esitetyn perustalta.

Henkilökuvaukset kussakin luvussa ovat rakenteeltaan samanlaisia. Stjerna on sijoittanut jokaisen lu-

vun alkuun kuvan käsittelemästään naisesta sekä listamaisen sukupuun hänen lähisuvustaan. Lista lähisukulaisista selventää yleensä leipätekstiä, joskaan ei aina. Graafisesti toteutettu sukupuun saattaisi toimia suhteiden kuvaajana paremmin havainnollistaen ne visuaalisesti, toisin kuin lista.

Varsinaisessa tekstissä kustakin naisesta luodaan lyhyt yleiskuva, jonka jälkeen hänen elämäkertansa käsitellään kronologisesti syntymästä kuolemaan saakka. Jokainen luku sisältää suppean Johtopäätöksiäosion, joka vetää yhteen tarkastellun naisen elämää ja vaikutusta paitsi lähipiirissään, myös ja erityisesti reformaation kulussa laajemmin. Luvun lopuksi on vielä tarkentava sananen lähteistä ja kirjallisuudesta. Varsinaisia lähde- ja kirjallisuusviittauksia Stjerna ei juurikaan ole tekstin sisälle tehnyt. Tätä ratkaisua hän perustelee johdantoluvussa tekstin luettavuuden parantamisena. Kirjan lopussa oleva bibliografia sisältää lähde- ja kirjallisuusluettelon kustakin luvusta erikseen, mikä on toimiva ja lukijaystävällinen ratkaisu, kuten Stjerna itsekin arvelee.

Stjernan tapa jäsentää kirjan sisältö kokonaisuudessaan sekä lukukohtaisesti on onnistunut. Teksti on sujuvaa eikä kirjoittaja hankaloita lukijan työtä tarpeettoman hienoilla sanakäänteillä. Tästä syystä teos sopii loistavasti ammattilaisten lisäksi myös teologian harrastajille sekä esimerkiksi opintojensa alkuvaiheessa oleville. Kirja on nähdäkseni tarkoitettukin oppikirjaksi. Tekstissä on kuitenkin jonkin verran tautologiaa. Luvun alun yleisesittelyssä sanottu saattaa toistua pariin otteeseen naisen elämäkerrassa sekä vielä johtopäätöksissä. Useimmat toistot syntyvät todennäköisesti tarpeesta painottaa kyseessä olevaa asiaa, joka voi olla esimerkiksi naisen erityinen ominaisuus tai elämäntilanne. Paikoin tekstissä esiintyy myös hyppäyksiä aiheesta toiseen alaluvun sisällä tai kahden alaluvun välillä ilman, että tätä ainesta sido-

taisiin ajallisesti edellisiin sisältöihin. Tämä voi sekoittaa kronologian ja hämmentää lukijan hetkellisesti. Edellä mainitut seikat ovat kuitenkin hyvin pieniä puutteita muuten erittäin ansioituneessa tekstissä.

Nähdäkseni yksi Stjernan vahvuuksista tutkijana ja kirjoittajana tämän teoksen perusteella on objektiivisuus – siinä määrin, kuin se ylipäätään on tutkijalle mahdollista. Erityisesti naistutkimus on perinteisesti lähtenyt siitä ajatuksesta, että kaikki tutkimus on näkökulmasidonnaista. Näyttäisi kuitenkin olevan niin, että tehtäessä tutkimusta nimenomaan sukupuolen näkökulmasta on helposti vaarana langettaa hyvän ja pahan, uhrin ja rikollisen rooleja tutkimuksen kohteena oleville henkilöille tai ilmiöille. Edellä mainittu riski nähdä asiat tietynlaisten ”silvälasiin” läpi koskee toki kaikkea tutkimusta ja liittyy laajemmin kysymykseen tutkijan ja tutkimuksen etiikasta. Riski sortua arvottamiseen on joka tapauksessa todellinen. Stjerna on onnistunut välttämään tämän sudenkuopan hyvin.

Stjernan tapa kutsua tutkimiaan naisia etunimillä herättää tosin kysymyksiä. Menettelytapaa ei ole perusteltu. Stjerna viittaa yleisesti nimiin ja nimityksiin selvittäessään johdannossa, että hän käyttää naisten nimistä alkuperäistä muotoa mahdollisuuksien mukaan. Toisinaan on hänen mukaansa järkevää käyttää syntymänimen sijaan sitä nimitystä, jolla nainen on tunnettu parhaiten. Nämä erittelyt eivät kuitenkaan koske sitä, puhutaanko tutkittavasta henkilöstä etu- vai sukunimellä. Usein näyttää siltä, että miehistä puhutaan sukunimillä (Luther, Calvin) ja naisista etunimillä (Katharina, Jeanne), kuten myös Stjerna tekee tekstissään. Menettelytavan voi nähdä arvottavana, minkä vuoksi se olisi ollut hyvä avata ja perustella johdannossa.

Stjernan tarjoamasta laajasta materiaalista voisi nostaa esiin monia näkökulmia, joista olen valinnut tähän kolme. Nähdäkseni nämä kol-

me hyvin keskeistä teemaa nousevat tekstistä esiin voimakkaasti ja ne voi tavalla tai toisella liittää jokaiseen kirjassa käsiteltyyn naiseen. Teemat ovat oma ajattelu Raamatun perustalta, uskonto oman elämänhallinnan välineenä sekä laajennettu äitiys.

Yleisesti ottaen reformaation keskeisiä painotuksia olivat naisten kannalta ainakin Raamatun ylin arvovalta suhteessa kirkolliseen traditioon ja tästä periaatteesta johdettu vaatimus jokaisen ihmisen oikeudesta lukea Raamattua omalla kielellään. Myös ajatukset uskovien yleisestä pappeudesta sekä jokaisen ihmisen ja hänen kutsumuksensa yhtäläisestä arvosta Jumalan silmissä koskettivat monia naisia. Käytännössä luostareiden lakkauttamisen vaatimus ja avioliiton arvon kohottaminen naimattomuuden ihanteen kustannuksella olivat monelle naiselle eniten elämän suuntaa muokkaavia aatteita. Avioliitosta ja perheen perustamisesta muodostui ihanteellisin ja niin muodoin oikeastaan ainoa tapa elää naisen elämää. Aiemmin suorasta miesten kontrollista irrallaan eläneet naiset kuten nunnat ja lesket ohjattiin (uuteen) avioliittoon ja prostituoidut karkotettiin monesti kaupungin muurien ulkopuolelle, jolloin he eivät olleet enää päällisin puolin yhteisön ongelma. Edellä mainitut reformaation painopisteet sekä Stjernan kirjasta esiin nostamani teemat korreloivat toistensa kanssa lähes yksi yhteen.

Äitiys oli Lutherille naisen korkein hyve, joka peitti alleen kaikki viat. Myös muut reformaation piirissä toimineet korostivat avioliiton ja lasten saamisen tärkeyttä naisen luonnonmukaisena osana. Näin ollen ei ole kummallista, että monen Stjernan esittelemän naisen teksteistä ja toiminnasta löytyy vahva äidillinen peruspoljento. Osalla naisista tämä tehtävä oli hyvin konkreettinen. Esimerkiksi Lutherin vaimo Katharina von Bora synnytti kuusi lasta. Omien lastensa lisäksi hän hoiti kotitalouden lähes omavaraisesti sekä

huolehti sukulaisten lapsista, orvoista, opiskelijoista ja pakolaisista, joita Lutherin taloudessa oli jatkuvasti läsnä. Monet muutkin naiset hoitivat äidin tehtävää omien lastensa tai muiden huollettavien kautta. Tämän käytännön tason lisäksi naiset perustelivat usein uskonnollisen vakaumuksensa mukaista toimintaansa äitiydellä.

Äiti ja tytär Elisabeth von Brandenburg ja Elisabeth von Braunschweig omaksuivat molemmat äidillisen roolin suhteessa kansaan, jota hallitsivat ja josta pitivät huolta. Sekä äidin että tyttären toiminta perustui huoleen ihmisten hengellisestä hyvinvoinnista, ja siten uskonnollinen vaikuttaminen oli äidin huolenpitoa ja kasvatustehetävää muistuttava toimi. Strasbourginna vaikuttanut Katharina Schütz Zell kutsui itseään ”kirkkoäidiksi” (Kirchenmutter). Hänen toiminnastaan on nähtävissä, ettei hän rajoittanut äitiyttään vain kotitalouden piiriin vaan laajensi sen myös kirkkoon ja yhteiskuntaan. Kuten Stjerna arvelee, osaltaan tähän kirkolliseen ja yhteiskunnalliseen äitiyteen on Schütz Zellin kohdalla voinut vaikuttaa se, ettei kumpikaan hänen lapsistaan selvinnyt vauvaikää pidemmälle. Italialainen Olimpia Fulvia Morata ei puolestaan ehtinyt saada omia lapsia vaan kuoli verrattain nuorena alle kolmenkymmenen vuoden iässä. Hän kuvasi kuitenkin kirjallisen materiaalin tuottamista synnyttämiseen verrattavana ”aktina” ja piti omia tekstejään ikään kuin lapsinaan.

On varsin selvää, minkä vuoksi äitiys näytteli niin suurta roolia Stjernan esittelemien naisten elämässä. Vetoaminen äitiyteen sen laajassa muodossa oli monelle oikeutus omaan toimintaan kodin seinien ulkopuolella. Naiset joutuivat luonnollisesti perustelemaan toimiaan ja puolustautumaan epäluuloja tai suoranaisia syytöksiä vastaan. Geneveläinen Marie Dentièrre kirjoitti tietävänsä joidenkin loukkaantuvan hänen julkisesta sanankäytöstään,

koska hän oli nainen. Hän perusteli tekojaan ja kirjallisia töitään tuomalla esiin huolensa kanssaihmissen vaelluksesta pimeässä Jumalan sanan suhteen. Hoivan, huolenpidon ja kasvatustehtävän alleviivaaminen antoi naisille hieman liikkumatilaa elämänalueilla, joille heillä ei periaatteessa ollut pääsyä.

Leimallista kaikille teoksen naisille on itsenäinen ajattelu. Laajan äitiyskäsityksen lisäksi naiset perustelivat toimintaansa reformaation korostamalla oikeudella lukea itse Raamattua ja tehdä johtopäätöksiä siitä käsin. Ajatus, jonka mukaan Raamattu oli ylin auktoriteetti, oli lähes jokaiselle esitellyistä naisista luovuttamaton. Myös ajatus yleisestä pappudesta antoi heille rohkeutta harjoittaa itsenäistä uskontulkintaa, koska kyseinen näkemys teki käytännössä ainakin naisten mielisä jokaisen ihmisen ajattelusta ja teoista yhtä arvokkaita.

Näyttää siltä, että aikana, jolloin useimpien naisten elämä oli pitkälle riippuvaista miessukupuolesta, uskonto oli heille oman elämän hallinnan väline. Oma vakaumus oli monille naisista niin tärkeä, että sen eteen oli mielekästä uhrata avioliitto, perhe ja ääritapauksissa oma elämä. Stjerna toteaa, että esimerkiksi Renée de Francella ei ollut juuri muuta mahdollisuutta vaikuttaa oman elämänsä kulkuun kuin henkilökohtaisen uskonvalinnan välityksellä. Voidaan jopa sanoa, että erityisesti ylhäisönaiset olivat usein poliittisia pelinappuloita, jotka esimerkiksi naitettiin niin, että se palveli koko yhteisöä. Kaikki eivät suostuneet tällaiseen osaan, kuten Jeanne D’Albret, mutta useimmiten naisilla ei ollut vaihtoehtoja. Oman uskonnollisen vakaumuksen merkityksellisyys tulee näin ollen varsin ymmärrettäväksi.

Eryyisesti Marie Dentièrre tuli julkisesti esiin kyseenalaistaen rohkeasti perinteiset näkemykset miehen ja naisen rooleista. Dentièrre totesi, että miehissä oli sellaista petturuutta ja hereettisyyttä, jota ei

yleisesti suostuttu näkemään. Hän ihmetteli, mikseivät naiset voineet kirjoittaa ja puhua toisilleen, jos Jumala oli antanut heille erityisen armon tehdä niin. Reformaation keskeisistä korostuksista huolimatta Stjernan kirjasta käy ilmi, että naisten omaa ajattelua rohkaistiin käytännössä hyvin harvoin. Kannustuksen puutteesta kertoo se, että monissa tapauksissa naisten omat aviomiehet olivat ensimmäisiä, jotka kritisoivat vaimojaan ja jopa yrittivät hiljentää heidät eri tavoin. Monesti motiivi oli poliittinen erityisesti valtaa pitävissä perheissä: jos perinteinen katolinen usko oli poliittisesti viisaampaa säilyttää yhtenäistämässä omaa hallinta-alueetta, siinä tahdottiin pysyä. Aviomiesten syyt pidätellä naisia omaksumasta uusia ajatuksia saattoivat olla myös puhtaasti henkilökohtaiseen vakaumuksen tai yhteisön asettamaan paineeseen liittyviä. On kuvaavaa, että Stjernan teoksen naisista julkisen, varauksettoman tuen aviomieheltään sai vain yksi yhteiskunnallisesti aktiivisista naisista, Katharina Schütz Zell. Hänen aviomiehensä oli tosin reformaation ajatuksista innostunut pappi, joten keskinäinen tuki on ymmärrettävää.

Stjernan tekstistä käy ilmi, että perinteisen naisen roolin rikkominen oli suuri syy tuen puutteeseen. Hierarkkinen yhteiskuntajärjestys, jossa miehillä ja naisilla oli eri roolit ja tehtävät, oli juurtunut syvälle. Kuten Stjerna toteaa Elisabeth von Brandenburgista, naiseus ei ollut hänelle este tai ylipäätään ongelma suhteessa oman tunnon ja vakaumuksen mukaan toimimiseen. Näin voidaan sanoa myös teoksen muista naisista. Tämä on mielestäni merkittävää. Stjernan mukaan reformaation ranskalaista suojelijaa, kuningatar Marguerite de Navarrea ylistettiin hänen kuolemansa jälkeen sanoen, että hän oli sukupuoleltaan nainen, mutta hengeltään mies. Esimerkki kuvaa erinomaisesti tilannetta, jossa naiset elivät.

Kirsi Stjernan *Women and the Reformation* on paikkaansa puoltava

lisä reformaatioajan tutkimuksessa. Teos antaa äänen erilaisille naisille, jotka paitsi elivät reformaation piirissä myös muokkasivat sitä. Stjerna ei ole omien sanojensa mukaan esittämässä lopullista totuutta reformaatiotutkimukseen. Historiantutkimuksessa sen selvittäminen, miten asiat ovat todellisuudessa olleet – wie es eigentlich gewesen ist – onkin usein mahdotonta. Totuutta voidaan kuitenkin yrittää lähestyä. Näin on tehnyt myös Stjerna, joka tahtoo

omalla tutkimuksellaan tuoda lisänäkökulmia tutkimaansa aikaan. Reformaatiosta olisikin todennukaisempaa puhua monikossa, mihin Stjerna viittaa todetessaan, että eri liikkeiden lisäksi reformaatio saattoi olla kokemuksellisesti täysin eri asia naisille kuin miehille. Perimmältään kyse ei ole myöskään sukupuolirajoista vaan henkilökohtaisesta kokemuksesta ja niistä merkityssisällöistä, joita kukin ihminen itse, mies tai nainen, antoi reformaatiolle omassa

elämässään. Stjerna on naisia kuvattessaan onnistunut tavoittamaan tämän yksilötason, joka nousee sukupuolirajojen ja -odotusten yli.

SINI MIKKOLA
TEOL. MAIST, HELSINKI